

UDC 316.32:33.021.8](510)“199”

**“CHINESE ECONOMIC MIRACLE”: THE EXPERIENCE
OF SOCIO-ECONOMIC REFORM OF CHINA
(II HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY)**

V. Mykhtunenko

Ph.D. in History, Senior Lecturer
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine
viktysia89@ukr.net

O. Zhukov

Ph.D. in History, Senior Lecturer
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine
aleksandr_zhykov@ukr.net

The article examines the changing position of China in the world economy in the 90s of the twentieth century. It is noted that China at the present stage is one of the leading centers of the emerging world economy, concentrating a significant part of the economic potential of the planet. The article, based on the analysis of the dynamics of key economic indicators, assesses the change in China’s role in the world economy in the post-reform period. It is determined that China has become the leader of the world economy from the periphery. The rise of China’s economy was ensured by a successful combination of many external and internal factors.

The article analyzes the causes of economic change in China. It is determined that the reforms of the 90s of the twentieth century. Characterized by rapid growth of economic power of China, improving the welfare of the population, as well as strengthening the place of the state in the international arena. The article notes that with the support of foreign investment in the early stages, China has become an investor.

Despite its rapid economic growth, China has faced new challenges common to all developing countries. China’s rapid development has had serious environmental, economic, and political consequences, ranging from environmental pollution to increasing levels of corruption and lagging behind certain regions in the country’s overall pace of development.

The article makes assumptions about what will happen to the world economy in the event of a recession in China. It is determined that despite the fairly rapid economic growth over the past 40 years and the forecast that in the future China’s economy will be the first in the world, but at the moment the Chinese economy is in a difficult situation. The sharp jump and focus on global production have helped the country succeed, but the consequences of using the economic model are already visible today. The conclusion of the article assesses the prospects of maintaining Beijing’s role as a *world factory*.

Key words: “Economic miracle”, global economy, China, “world factory”, innovative model.

**«КИТАЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО»:
ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕФОРМУВАННЯ КИТАЮ
(II ПОЛ. XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)**

В. В. Михтуненко, О. В. Жуков

У статті досліджується зміна позиції Китаю у світовій економіці в II пол. XX – на початку XXI ст. Зазначається, що Китай на сучасному етапі є одним із провідних центрів формується системи світового господарства, зосереджуючи в собі значну частину економічного потенціалу планети. У статті на основі аналізу динаміки ключових економічних показників оцінюється зміна ролі Китаю у світовій економіці в пореформений період. Визначається, що Китай з периферії став лідером світової економіки. Підйом економіки Китаю забезпечувався вдалим поєднанням багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів.

У статті аналізуються причини економічних змін, що відбулися в Китаї. Визначається, що реформи 90-х рр. XX ст. характеризуються швидким зростанням економічної потужності КНР, покращенням добробуту населення країни, а також зміцненням місця держави на міжнародній арені. У статті зазначається, що при підтримці іноземних інвестицій на ранніх етапах Китай перетворився на інвестора.

Незважаючи на швидкі темпи економічного зростання, Китай зіткнувся з новими проблемами, характерними для всіх країн, що розвиваються. Бурхливий розвиток КНР потягнуло за собою серйозні екологічні, економічні та політичні наслідки: починаючи від забруднення навколишнього середовища до збільшення рівня корупції і відставання певних регіонів від загальних темпів розвитку країни. Вирішення визначених проблем передбачає здійснення низки заходів, ініційованих китайським урядом в найближчий час: переорієнтація зовнішньої торгівлі на країни, що розвиваються, реформи на ринку інвестицій, впровадження технології «зелена економіка», реформування ринку нерухомості, створення нових органів контролю та реформа вже діючих органів, оновлення екологічного законодавства.

У статті висувається припущення про те, що станеться зі світовою економікою при спаді китайської економіки. Визначається, що, не дивлячись на досить швидке економічне зростання за останні 40 років і прогноз того, що в майбутньому економіка Китаю стане першою в світі, але на даний момент економіка Китаю знаходиться в складній ситуації. Різкий стрибок та орієнтація на глобальне виробництво допомогли країні добитися успіху, але наслідки використання економічної моделі помітні вже сьогодні. У висновку статті оцінюються перспективи збереження за Пекіном ролі «всесвітньої фабрики».

Ключові слова: «економічне диво», світове господарство, Китай, «всесвітня фабрика», інноваційна модель.

На початку XXI століття вирішення соціально-економічних проблем в більшості країн світу стало пріоритетним напрямком в рамках політики побудови гармонійного суспільства. Поява і загострення соціально-економічних питань в Китаї тісно пов'язане з економічною реформою, проведеною з 1978 року. З одного боку, програма виявилася безпрецедентно ефективною, адже були досягнуті надзвичайно високі темпи економічного зростання. Але з іншого боку, загострилася проблема нерівномірного розвитку між містами і селами, збільшився розрив між рівнем розвитку східної та західної частини Китаю і намітилися серйозні екологічні проблеми. Можна сказати, що на початку XXI століття Китай балансував між економічними викликами та небаченими перспективами розвитку.

Мета нашого дослідження – проаналізувати історію становлення китайської економіки в II пол. XX – на початку XXI ст., визначити особливості в економі-

ці Китаю та окреслити перспективи економічного розвитку Китаю. На основі проведеного аналізу визначити роль Китаю на світовому ринку і спробувати відповісти на запитання, чому КНР займає лідируючі позиції за постійним показником економічного зростання на планеті. Об'єктом нашого дослідження є явище «китайського економічного дива».

На сучасному етапі Китай є зразком успішного економічного розвитку. Щорічний приріст валового внутрішнього продукту (ВВП) у країні з 90-х рр. постійно перевищував 8% аж до 2010-х рр., і за оцінками, в 2019 році цей показник хоч і дещо знизився, але все одно перевищив 6% [Чжунго тунцзи няньцзянь 2019]. Цей стійкий економічний бум призвів до історично безпрецедентного зростання багатства і рівня життя в країні.

На початку 80-х рр. більше половини населення Китаю жило за межею бідності. Сьогодні ж китайці стоять на першому місці в світі за кількістю покупок предметів розкоші. Економічні успіхи Китаю викликають захоплення і детально вивчаються у всьому світі. Дедалі більше країн намагаються перейняти економічний підхід Пекіна і замінити модель вільного ринку на керований державою капіталізм. Особливо приваблива ця модель для країн, що розвиваються, у яких приклад Китаю породжує надії на те, що і вони теж зможуть наздогнати розвинені країни. Навіть деякі європейські країни звертають погляди до Пекіну в пошуках економічних орієнтирів.

Протягом останніх двох десятиліть з'явилася низка змістовних наукових праць, монографій та статистичних збірок, які характеризують соціально-економічний розвиток Китаю, особливості його модернізації та перспективи подальшого розвитку. У процесі дослідження використовувалися праці економістів, фахівців зі світового господарства (П. Кругмана, А. Медісона, Н. Алісова, Я. Бергера, М. Карпова), фахівців, які займаються проблемами зовнішньої торгівлі КНР (А. Оніщенко, Л. Понкратова, О. Шевчук, Н. Ван, Ч. Цзюнь С. Чжан). Під час аналізу стану економіки КНР в умовах глобалізації опрацьовані праці таких вчених, як К.В. Мироненко, Ху Аньган, Чжу Цзи. Статистичну базу дослідження становлять як дані міжнародних організацій СОТ та МВФ, так і джерела Китайського національного бюро статистики.

Дуже часто успіх Китаю порівнюють з іншими Південно-азійськими країнами, такими як Японія, Південна Корея і Тайвань. Саме тут була запозичена так звана азіатська модель розвитку. Суттю даної моделі є: капіталізація підприємств при низькому рівні заробітної плати, орієнтація на експорт, а також вливання величезних інвестицій, фінансова підтримка підприємств і суворий, постійний контроль із боку держави. Саме така модель розвитку сприяла швидкому зростанню економіки Китаю.

Високі темпи економічного розвитку Китаю зумовлені, безсумнівно, кількісними факторами (висока чисельність населення, велика територія, багаті природні ресурси). Але важливу роль безсумнівно відіграє також економічна і соціально-політична система китайського суспільства. Згідно з Конституцією, КНР є соціалістичною державою, проте близько 70% ВВП країни забезпечується приватними підприємствами [Богиня 2007, 98]. Офіційно КНР називає свій теперішній економічний лад «соціалізмом з китайською специфікою». Економічна система КНР своєрідна тим, що являє собою ринкові відносини під контролем комуністичної партії.

Китай на сучасному етапі займає лідируючі позиції за даним показником, випереджаючи США. Щоправда, за валютним курсом Китай дещо поступається

США, займаючи лише 2-е місце. Однак саме Піднебесна визначає інтенсивність зростання світової економіки. Це підтверджує той факт, що зниження темпів економічного зростання в КНР в 2015 р. до 6,9% викликало серйозне занепокоєння у світі [Statistical Communique of the People's Republic of China on the 2015]. Це пов'язано з тим, що навіть незначні зміни в динаміці китайської економіки напряму впливають на стан більшості світових товарних ринків, знижують при цьому попит на сировинні товари і підсилюючи нестійкість розвитку світової економіки.

Частка Китаю у світовому ВВП зростає з 2,3% в 1980 р. до 17,1% в 2015 р., тобто за період реформ збільшилася більш ніж в 60 разів! [Wei H., Zhao Ch.M. 2015, 90].

Таблиця 1

Середньорічні темпи приросту ВВП Китайської Народної Республіки в 1979-2018 рр. [Чжунго тунцзи няньцзянь 2018]

Рік	Темпи приросту (%)
1979–2010 (факт)	9,9%
1991–2010 (факт)	10,5%
2001–2010 (факт)	10,5%
2011–2017 (факт)	6,6-9,5%
2011 (факт)	9,5%
2012 (факт)	7,9%
2013 (факт)	7,8%
2014 (факт)	7,3%
2015 (факт)	6,9%
2016 (факт)	6,7%
2017 (факт)	6,8%
2018 (факт)	6,6%

У цілому «економічне диво» в будь-якій країні є результатом такої реконструкції економічної системи держави, яка дозволяє йому за відносно короткий часовий інтервал піднятися на новий щабель розвитку, що характеризується стабільно високими економічними показниками. Плацдармом виникнення «економічного дива» стає закономірний розвиток світового господарства, породжений унікальним поєднанням обставин і дією ряду різноманітних чинників, що виникають саме в другій половині ХХ століття. Вони полягали в повній перебудові технологічної бази світового виробництва, що призвело до небувалих зрушень: відбулося різке посилення залежності національних економік від міжнародних економічних відносин, включаючи торгівлю товарами і послугами, транскордонний рух капіталу і робочої сили, експорту та імпорту знань, технологій та інформації. Найважливішим фактором економічного зростання і розвитку стала діяльність транснаціональних компаній, що сприяла інтернаціоналізації виробництва і капіталу, а останнім часом і економічній глобалізації.

До початку економічних реформ в Китаї (1978 р.) рівень виробництва промислової продукції країни був вкрай низький, також низький був і рівень споживання. Завдяки грамотній політиці керівництва Китай в міжнародному поділі праці зайняв нішу провідного виробника промислової продукції, перетворився в «світову фабрику», що випускає продукцію від одягу і взуття, сувенірів та іграшок до комп'ютерів та офісної техніки, телевізорів і фотоапаратів.

Поступово Китай почав нарощувати виробничі потужності, збільшуючи обсяги в першу чергу промислової продукції і виробів, необхідних для нового

будівництва. Навіть у порівнянні з 2000 р. частка Китаю в світовому виробництві зростає. У 2014 р. на Китай припадає вже 60% світового випуску цементу, тоді коли його частка в 2000 р. складала 36%, вироблення сталі збільшилося з 20% до 50%, 47% первинного алюмінію [Douglass С. 2005] (у 2000 році було лише 11,5%), 42% виробництва рафінованого свинцю (16,5% у 2000 р.), 41% виплавки цинку (22% в 2000 р.), а також понад 40% виплавки олова, 75% вольфраму і майже 90% сурми. Монопольне становище на світовому ринку рідкоземельних металів (97% світового видобутку), необхідних для виробництва високотехнологічної продукції, дозволяє КНР розширювати ступінь економічного впливу на Японію і США. Лідирує Китай і по видобутку золота (15% світового показника, а в 2000 р. – лише 7%), виробництва рафінованої міді (31%) [Чжунго тунцзи няньцзянь 2018].

Китай на сучасному етапі займає провідні позиції на багатьох світових товарних ринках, що добре відображається на показниках зовнішньої торгівлі:

Таблиця 2

**Показники зовнішньої торгівлі КНР
в період 2008–2013 рр., млрд. дол. США [Чень Цзюнь. 2014, 162]**

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Оборот, всього	2563.3	2207.5	2974.0	3642.1	3866.7	4160.3
Експорт	1430.7	1201.6	1577.8	1898.6	2048.9	2210.0
Імпорт	1132.6	1005.9	1396.2	1743.5	1817.8	1950.3
Торговий баланс	298.1	195.7	181.6	155.1	231.1	259.7

Зараз частка країни у світовому виробництві становить 22%, тобто кожна п'ята річ, вироблена промисловим способом, була зроблена в КНР. У 2011 році Китай вперше обігнав США за обсягом виробленої продукції і з тих пір зберігає лідерство, поступово збільшуючи відрив (частка США у світовому виробництві – 17,4%) [Statistical Communique of the People's Republic of China on the 2015]. Ця трансформація зайняла 30 років.

«Китайське економічне диво» з'явилося завдяки цілому комплексу причин. Але чи не головна з них – політична воля Ден Сяопіна, без якого ця трансформація була б неможливою. Колишній польовий командир, який став при Мао Цзедуні спочатку віце-прем'єром, а потім об'єктом політичних чисток в 1960-і рр., виявився лідером, якому вдалося знайти для Китаю нішу в світовій економіці. Не в останню чергу йому допоміг досвід проживання за кордоном: підлітком він працював на сталеливарному заводі у Франції, а потім рік навчався в університеті в Москві.

Ден Сяопін, будучи досвідченим політиком, розумів, що країна починає сильно відставати в розвитку від Заходу, модернізація була єдиним виходом з ситуації, що склалася, але для цього Китаю неминуче потрібно «відкриватися» для решти світу, щоб обмінюватися досвідом економічного реформування та отримувати міжнародну допомогу. Тільки за умови зовнішньої відкритості можна було повністю використати ринок, міжнародні та внутрішні ресурси, поліпшити розподіл ресурсів, підштовхнути науково-технічний прогрес, підвищити економічну ефективність та прискорити розвиток китайської економіки.

На нашу думку, унікальність економічних реформ Китаю – покрокова зовнішня відкритість. Для успіху модернізації важливо було організувати

конкретні вектори розвитку. Оскільки на початковому етапі командної реформи не було можливості та інструментів для максимально швидкого переходу до ринкової економічної системи, адже в окремих районах КНР такі умови, як географічне положення, природні резерви, транспорт і енергоресурси різнилися, тим самим неможливо було витримати баланс рівномірного розвитку країни в цілому.

Трансформація КНР з аграрної в промислову країну стала результатом тієї ситуації, в якій керівництво країни опинилося в кінці 1970-х рр. після закінчення руйнівної «культурної революції». Нова команда на чолі з Ден Сяопіном шукала модель, яка дозволила б країні швидше розбагатіти. Передавши землю в довгострокову оренду окремим селянським господарствам, центральний уряд частково вирішив проблему голодних селянських бунтів. Однак відразу стати великим виробником сільгосппродукції для світового ринку і отримувати експортну виручку Китай не міг. Не було в КНР і такої кількості вуглеводнів, щоб жити на нафтову або газову ренту, хоча на початку 1980-х рр. КНР завдяки участі іноземних компаній активно освоювала нафтові родовища і до 20% доходів бюджету отримувала саме від продажу нафти [Qiwen Lu, 2000, 58]. Але на ці доходи прогодувати населення, яке в 1982 році перевищило 1 млрд. осіб, Пекін не міг. Вихід був один – вбудувати Китай у світову економічну систему.

У жовтні 1987 року китайською владою був прийнятий трьохступеневий план на період до середини XXI століття, що включав у себе [Карпов 2014, 76]: подвоєння на першому етапі (до 1990 року) валової продукції промисловості і сільськогосподарства плюс вирішення проблеми забезпечення населення країни продуктами харчування та одягом; потроєння на другому етапі (1991–2000 рр.) валового національного продукту, що, згідно з розрахунками, мав створити в КНР товариство «середнього статку»; досягнення на третьому етапі (до 2049 року) національним валовим продуктом світового рівня середньо-розвинених країн і, в основному, завершення комплексної модернізації народного господарства.

У серпні 1980 року була прийнята суперечлива програма реформ, націлена на зменшення ролі центральних органів управління на користь змішаної економіки із планово-ринковими методами господарювання. Ця програма знайшла відображення в прийнятому тоді ж шостому п'ятирічному плані економічного розвитку Китаю. В якості ключових елементів пропонувалися: здійснення сільськогосподарських реформ, включаючи довгострокову оренду землі і дозвіл участі фермерів в несільськогосподарській діяльності; право підприємств на самоврядування; розвиток конкуренції на ринку; зниження податкового тягара підприємств, які не перебувають у державній власності, і, нарешті, розвиток прямих контактів між китайськими і закордонними торговельними компаніями.

У більшості секторів економіки роль уряду була зменшена, керівникам було дано більше управлінських повноважень, збільшилася роль приватного сектора. КНР дозволила міжнародну торгівлю і прямі іноземні інвестиції. Дані ініціативи підвищили рівень життя більшості населення Китаю і пізніше дозволили підтримати комплексні реформи. Зі збільшенням доходів, стимулів, помітного зростання у сфері послуг і розквіту в промисловому секторі в КНР почали проявлятися деякі риси суспільства-споживання.

Нова хвиля продуктивних реформ була почата вже в кінці 80-х рр. Перетворення в Китаї почалися спочатку в сільському господарстві, а потім були поширені і на промисловість. Якщо охарактеризувати алгоритм реформ в сільському господарстві, то варто визначити такі основні заходи: земля ко-мун була порівну поділена між селянськими сім'ями і передана їм в оренду;

створювався своєрідний сімейний підряд; з 1984 р. селянам дозволялося продавати залишки продукції на ринку після виконання державного замовлення; підвищувалися державні закупівельні ціни; створювалася мережа малих сільськогосподарських підприємств по переробці продукції і підсобні промисли (в 1988 р. діяло 12 млн. підприємств), які виробляли 1/5 валового промислового продукту [Гавриленко 2017, 30].

Після впровадження змін у систему сільського господарства китайська влада взялася за реформи в промисловості, вони передбачали: на державних підприємствах вводився держзрахунок та економічні стимули праці; заохочувалася індивідуальна трудова діяльність; створювалися невеликі приватні підприємства у сфері торгівлі, сфері обслуговування і легкій промисловості; вводилася орендна плата в промисловості. З метою залучення іноземних інвестицій для модернізації китайської промисловості створювалися вільні економічні зони, впроваджувалися нові технології та активно почали готувати кваліфікованих кадрів.

Варто зазначити, що вже на етапі впровадження реформ китайська влада зіштовхнулася з низкою труднощів. У сільському господарстві була велика кількість дешевої робочої сили, яка було не потрібною, та й промислові підприємства, що знаходилися у власності держави і повністю забезпечували своїх робітників, не могли поглинути надлишок робочої сили. Особливо гостро демографічна проблема стояла в густонаселених приморських провінціях. Саме туди уряд КНР вирішив запросити перших іноземних інвесторів, щоб вони з нуля створювали нові підприємства, які працювали б не на внутрішній ринок КНР, а на глобальний попит.

Завдяки досвіду політики зовнішньої відкритості в Китаї склалася особлива конструкція відкритості: особливі фінансові області, відкриті берегові міста, фінансові райони та відкриті мегаполіси. Політика відкритості Китаю поширювалася з приморської зони у внутрішні регіони держави, важливим був вступ КНР в СОТ в грудні 2001 року [Wei Liang 2002, 704], відкритість зовнішньому світу все більше виправдовувала себе, Піднебесна стала відкрита для всього світу, в першу чергу з метою вигоди для самої країни. Головна мета і задумка китайських реформаторів була в тому, щоб залучити іноземний капітал на внутрішній ринок країни.

Іноземні інвестиції стали потужним поштовхом для розвитку китайської економіки. По-перше, з початку 1980-х рр. іноземні інвестиції стали одним із головних джерел капіталу для розвитку промислових підприємств, орієнтованих на експорт китайської продукції за кордон. Іноземні інвестиції сприяли зростанню китайського експорту. До 1993 року підприємства, засновані за участю іноземного капіталу, забезпечували 37% китайського експорту [Qiwen Lu. 2000, 50]. Внесок експортного виробництва в приріст ВВП КНР за два десятиліття реформ склав 21%, причому на межі століть 45% експорту забезпечували підприємства з іноземним капіталом, причому їх частка в високотехнологічному експорті склала 30 млрд дол. або 81%. До 2000 року близько половини експорту давали підприємства саме із залученням іноземного капіталу [Wei H., Zhao Ch.M. 2015, 100].

Довгі роки дешева робоча сила забезпечувала низьку собівартість китайських товарів. Низько кваліфікована і малопродуктивна праця становила основу дешевих робочих ресурсів країни. Китайське село довгий час залишалося ключовим постачальником робочої сили на глобальному ринку.

Однак дешевизна робочої сили була далеко не єдиним засобом залучення в Китай іноземних виробників. Зрештою не менше дешеві робочі руки були і в Індії, і в Африці, і в деяких країнах Південно-Східної Азії. Однак Пекін знайшов додаткові фактори, які вплинули на інвестиційні рішення світових виробників.

По-перше, «особливі економічні зони» потрапляли під спеціальне законодавче регулювання. Ставки податків були максимально низькими, уряд надавав пільги, а також мінімізувала свою участь в регулюванні роботи у цих зонах. Іноземці могли створювати підприємства окремо або спільно з китайськими партнерами. Витрати на створення підприємства інвесторам поверталися протягом декількох років.

По-друге, китайська влада була готова була не звертати увагу на порушення прав робітників та на екологічні стандарти. Самі працівники, що боролися за право отримати місце на фабриці, довгий час взагалі працювали по 12-14 год. на день. Екологічні стандарти почали турбувати Пекін зовсім недавно, коли китайські вчені оцінили витрати на відновлення екосистеми країни, яка постраждала від недбалого ставлення іноземних інвесторів (це 8% ВВП щорічно, що практично нівелює економічне зростання країни) [Цинь Ю. 2016, 159].

Третім важливим фактором стала логістика. Гуандун, Фуцзянь і всі інші провінції, в яких були створені «особливі економічні зони», розташовувалися прямо на березі Тихого океану, а тому вироблені в Китаї товари могли швидко і дешево доставлятися на світовий ринок. Крім того, влада КНР інвестувала мільярди доларів в поліпшення інфраструктури в експортно-орієнтованих провінціях: будували нові порти, аеропорти, залізниці та автотраси, знижуючи логістичні витрати виробників.

Нарешті, важливу роль зіграла макроекономічна й торговельна політика КНР. Валюта Китаю досі не є вільно конвертованою валютою. Це дає Народному банку Китаю можливість управляти курсом валюти, занижуючи його для підтримки експортерів. До 1974 року курс китайського юаня по відношенню до іноземних валют встановлювався переважно через фунти стерлінги, а також гонконгський долар. Із серпня 1974 року було введено щоденне котирування юаня відносно долара США і інших валют на базі валютного кошика. А вже з 1994 року Пекін законсервував курс юаня на рівні \$ 1 / 8,27 юаня [Huang 2008, 46]. Саме з середини 90-х рр. західні країни почали звинувачувати КНР в заниженні валютного курсу через накопичення валютних резервів, що служило інструментом стимулювання експортно-орієнтованого зростання і давало додаткові конкурентні переваги китайським товарам.

В економічному зростанні Китаю важливу роль відігравали спільні підприємства з китайським і іноземним капіталом і унітарні іноземні підприємства. Варто зазначити, що лібералізація зовнішньої торгівлі в Китаї проходила крок за кроком. На початку 90-х років влада КНР проголосила політику «технологія в обмін на ринок» [Чень Цзюнь 2014, 165], яка передбачала відступ частини вітчизняного ринку транснаціональним корпораціям в обмін на передачу Китаю зарубіжних технологій. Західні корпорації поспішили скористатися вкрай низькою вартістю робочої сили в Китаї і масово переносили в Піднебесну свої виробництва, а потім і науково-дослідні центри.

Одним із ключових нововведень стало створення так званих «особливих економічних зон», з яких і почалася міграція в Китай найбільших світових виробників. Особливі зони були створені для того, щоб допомогти іноземним інвесторам сповна скористатися дешевими трудовими ресурсами. Різні

регіони поступово інтегрувалися в світову економіку. У 1980 році були створені перші чотири «особливі економічні зони» для стимулювання інвестицій: Шеньчжень, Чжухай, Шаньтоу, Сямень, які мали важливе значення в залученні інвестицій та в міжнародній торгівлі. А в 1984 р. було вирішено відкрити ще 14 прибережних міст і портів. Таким чином іноземні інвестиції почали надходити на внутрішні ринки Китаю.

У 1986 р. китайський уряд прийняв список з 22 положень, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату. Були відкриті спеціальні обмінні пункти для інвесторів, які мали можливість купити тверду валюту і імпортувати сировину. У 1985–1986 рр. на ці міста доводилося 23% промислового виробництва і 40% експорту Китаю [Qiwen Lu. 2000, 50]. А вже в 1990 р. введена нова корпоративна політика, вступили в дію нормативні акти про захист авторських прав. Це активізувало інвестиції з Японії та Західної Європи. Іноземні підприємства принесли кошти, передові технології, прогресивний управлінський досвід і маркетингові світові канали в Китай. Поява іноземних підприємств сприяла створенню конкурентоспроможного ринку, що і стало запорукою сталого економічного розвитку Китаю.

Спочатку в Китаї розвивалася переважно легка промисловість: «особливі економічні зони» стали «пошивна цехом» для всього світу. Потім на материк стали переміщатися багато підприємств, які займалися виробленням електроніки і обладнання, в тому числі з «чотирьох тигрів» Південно-Східної Азії (Гонконг, Тайвань, Сінгапур і Південна Корея). Іншим важливим джерелом інвестицій у виробництво стала Японія, яка до початку 1980-х рр. виявилася на порозі масштабної екологічної кризи. За рахунок китайських «особливих економічних зон» південь і схід КНР (особливо провінції Гуандун, Фуцзянь, Чжецзян) стали органічною частиною світової економіки.

Швидкий розвиток економіки Китаю призвів до тісної економічної співпраці КНР із зовнішнім світом, перш за все з США. Американський ринок в даний час поглинає приблизно 20% китайського експорту, будучи основним споживачем китайської електроніки, чорних металів, продукції машинобудування, одягу. Ріст економічної взаємозалежності, тим не менш, не виключає наявності політичних протиріч між двома країнами. І хоча в листопаді 2009 року під час свого візиту до Пекіна президент США Б. Обама висунув ідею про формування «великої двійки» (G2) – американо-китайського стратегічного партнерства з вирішення глобальних міжнародних проблем, в Китаї до цієї пропозиції поставилися з обережністю.

За президенства Д. Трампа економічні відносини між США і Китаєм вступили в новий етап, який істотно відрізнявся від попереднього майже двадцятирічного періоду активної взаємодії і зростаючої взаємозалежності. У міру зміцнення Китаю фактор посилення конкуренції став в цих відносинах переважачим. У ньому процесі визначальною стала роль науково-технічного компонента. Глобалізація світової економіки, в тому числі і досить тісне переплетення економік США і Китаю, створило протиріччя з національними інтересами обох країн, які прагнуть зміцнити свої позиції і роль в світовому господарстві. Саме тому в 2019 рік Китай увійшов, перебуваючи у стані торговельних війн з США. Все міжнародне співтовариство чітко розуміє, що між Китаєм і США назріли суперечності навіть не на економічному, а на геополітичному рівні – проблема контролю над світовими ресурсами.

Різке збільшення експорту – один з основних зовнішніх факторів зростання китайської економіки. У китайських товарів багато конкурентних переваг на

міжнародному ринку, проте для успіху зовнішньоторговельної експансії потрібна чітка стратегія. Вона ґрунтується на експортно-орієнтованій промисловій політиці, яку послідовно проводить китайська влада. Така експортно-орієнтована політика направлена на забезпечення податкових, кредитних, митних та інших преференцій галузям і підприємствам, націленим на зовнішні ринки.

Більшість економічних аналітиків прогнозують, якими будуть перспективи розвитку КРН на 2021 рік. Якщо згадати 2020 рік, коли вибухнула пандемія Covid-19, китайська економіка скоротилася вперше за десятиліття. Більшість дослідників прогнозують енергійного поживлення економічного зростання Китаю, обумовленого відновленням внутрішнього споживання, збільшення світового попиту, який приведе до збільшення експорту, і загостренням напруженості у відносинах з США після приходу до влади Джо Байдена. На наш погляд, китайський уряд відкочується деякі заходи політики пом'якшення, реалізовані в 2020 році, щоб захистити економіку від впливу коронавірусу, зменшуючи розмір бюджетного дефіциту по відношенню до ВВП і посилюючи грошово-кредитну політику, хоча більшість економістів говорять про підвищення процентних ставок мало ймовірно.

У підсумку варто зазначити, що далеко в минулому залишилися ті часи, коли китайське виробництво асоціювалося виключно з пошиттям дешевого одягу та контрафактом: нині Китай – найбільший експортер та виробник товарів, «світова фабрика», із чийх конвеєрів сходять найпопулярніші електронні гаджети. Сьогодні у країні функціонують 53 зони високих і нових технологій, більш 70 науково-технічних зон для фахівців, які здобули освіту за кордоном. Мабуть, головним результатом китайських реформ стало різке скорочення бідності. Із 1978 року число людей, що живуть за межею бідності, зменшилася з 53% до 7% [Карпов 2014, 163].

Отож стратегія Ден Сяопіна щодо реформування країни не тільки вивела її з глибокої кризи, але і менше ніж за півстоліття зробила Китай наддержавою, єдиним об'єктивним конкурентом якої є США. Один із найважливіших секретів успішного проведення модернізації країни – довгострокове планування стратегії розвитку. Сьогодні в Китаї є чіткий план розвитку країни до 2050 року. Крім існування документа на «папері», не менш важлива і особливість китайців строго дотримуватися власних стратегій і не ухилятися від розпочатого курсу.

Колосальні прибутки сучасної КНР конвертуються в бурхливий розвиток країни. Сьогоднішній Китай самостійно проектує і будує авіаносці, магістральні лайнери, електричні «суперкари» та космічні кораблі. Замість закупівлі застарілих патентів Китай експортує технології: щороку у світі з'являється все більше пристроїв, апаратів і ліків, розроблених в КНР. Тепер вже інші країни платять Китаю за доступ до технічних та фармацевтичних ноу-хау. У ХХІ столітті китайський спосіб побудови економіки почали відтворювати в інших країнах.

Однак системні суперечності між соціалістичною і ринковою економікою, між прихильниками комуністичної ідеології і ліберальних поглядів нікуди не поділися. Гонитва за прибутком за всяку ціну привела до експлуатації робітників, до захоплення селянських земель корумпованими чиновниками, до виникнення армії безправних селян-мігрантів в 200 млн. чол., до екологічної кризи в мегаполісах і промислових провінціях, до «перекосів» в регіональному розвитку. Із середини 2000-их років стали неухильно падати темпи зростання ВВП – до 7.4% в 2014 році [Wei H., Zhao Ch.M. 2015, 102]. Кількість локальних

демонстрацій в містах та селянських виступів в селах вимірювалося десятками тисяч. Небувалих масштабів досягла корупція.

На сучасному етапі фінансова криза змінила структуру економіки КНР. Скоротилися зовнішні інвестиції. Китай, який відчував брак енергоресурсів, для підживлення економіки став використовувати накопичені валютні резерви, вкладаючи їх в нафтові активи по всьому світу. Для довгострокового зростання тепер потрібно концентрувати зусилля на збільшенні внутрішнього попиту, переорієнтації економіки Китаю із зовнішнього ринку на внутрішній, одночасно вирішуючи соціальні проблеми. Незважаючи на зростання вартості трудових ресурсів, Китай у найближчій перспективі деякою мірою збереже свої конкурентні переваги при виробництві промислової продукції за участі країн Південно-Східної Азії і перенесення виробничих потужностей у внутрішні райони країни.

У висновку варто зазначити, що в середині ХХ століття політичною метою модернізації Китаю була побудова індустріального суспільства. У період 60-70-х рр. ХХ ст. за мету ставилося досягнення «чотирьох модернізацій»: у сільському господарстві, промисловості, національній обороні, а також науці і техніці. У 80-х рр. ХХ ст. основною політичною метою була реалізація «трьох крокової стратегії» – подвоєння національного доходу на душу населення до 1990 р. у порівнянні з 1980 р., до 2000 р. – у порівнянні з 1990 р., а також досягнення рівня середньо-розвинених країн до 2050 р. У ХХІ столітті політичні завдання модернізації Китаю включають у себе досягнення базової модернізації до 2050 р. і повноцінної – до кінця століття. Повноцінна модернізація вимагає досягнення Китаєм рівня провідних світових країн і повної модернізації в шести сферах: економіці, суспільстві, політиці, культурі, людських ресурсах і екології.

Незважаючи на успіхи китайської економіки, в останні роки вона показала вразливість і підійшла до поворотного етапу її подальшого розвитку та реформування. Економічне зростання сповільнилося в порівнянні з попередніми десятиліттями, при цьому такий спад називають «новою нормою», оскільки економіка країни стає більш зрілою. Хоча майже всі аналітики сходяться на думці, що Китай повинен провести широкомасштабні економічні реформи для підтримки своєї економіки в довгостроковій перспективі, існує розбіжність щодо того, що саме ці реформи повинні трансформувати в країні. Економіст-ліберали стверджують, що Китаю слід далі впроваджувати заходи ринкового характеру, як подальше зниження ролі державних підприємств і відмова від деформуючих ринку форм внутрішньої підтримки та субсидування. Інші ж експерти, прихильники твердої державної влади, стверджують, що Китай повинен збільшити субсидії в стратегічних галузях економіки і захистити вітчизняні підприємства, тим самим стимулюючи їх розвиток.

Що буде далі з процесом реформ в Китаї і як події останніх років вплинуть на розвиток Китаю, стане зрозуміло лише з часом, особливо з урахуванням того, що США як і раніше тисне на Піднебесну, аби примусити китайську владу провести структурні ринкові реформи.

Чи можливо повторити «китайське економічне диво» в нашій країні? Нерідко із засобів масової інформації, особливо на початку ХХІ ст. лунали голоси тих, хто закликав «повторити китайське диво», адже і професіоналів у нас вистачає, і працювати ми вміємо. Спробую висловити нашу думку. По-перше, Україні не потрібно намагатися що-небудь копіювати в інших країн. Якраз саме від спроб жити чужим розумом, йти чужим шляхом і виникають багато наших негараздів,

причому вже протягом майже 30-ти років. По-друге, це складно собі уявити, оскільки офіційно наша країна не має ніякої ідеології, а китайське економічне диво багато в чому саме на ідеологічних принципах і будувалося.

Тим часом країни Західної Європи сьогодні вже усвідомили, як недалекоглядно вони вчинили, зважившись на «особливі економічні зони» зі сприятливими умовами для ведення бізнесу, за допомогою яких китайці залучали численні тамтешні корпорації. По суті, «економічного дива» Китай досяг своїми зусиллями, але чужими грошима і технологіями. Сьогоднішні «торгівельні війни», які веде Вашингтон проти Пекіна, – це якраз спроба «відіграти все назад». Саме тому створювати собі нового економічного конкурента, навіть у далекому майбутньому, в особі нашої країни ні Захід, ні США не буде. Тому Україні варто діяти в першу чергу своїми силами і користуючись власними ресурсами. При цьому взявши у Китаю кращі напрацювання і ноу-хау в макро-економічній сфері, які взяти ще можна.

ЛІТЕРАТУРА

Богиня Д.П. Реформи і китайське «економічне чудо»: генеза та прогноз. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2007. Вип. 39-40. С. 96–110.

Гавриленко А.В. Місце КНР у сучасній світовій економіці в умовах глобальних трансформацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 26(1). С. 29–33.

Карпов М.В. Замкнутый круг «китайского чуда». Санкт-Петербург : Нестор-История, 2014. 292 с.

Цинь Ю. Китай: влияние внешней торговли на ускоренный рост. Москва : Мир, 2016. 201 с.

Чень Цзюнь. Аналіз динаміки та перспектив зовнішньої торгівлі КНР. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 123. С.161–172.

Чжунго тунцзи няньцзянь 2018. [Статистичний щорічник Китаю 2018] [на кит. мові]. Пекін. 2018. Розд. 162. URL : <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>. (дата звернення: 15.02.2021).

Чжунго тунцзи няньцзянь 2019. [Статистичний щорічник Китаю 2019] [на кит. мові]. Пекін. 2019. URL : <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>. (дата звернення: 15.02.2021).

Douglass C. North. The Chinese menu (for development). *Wall Street Journal*. 2005. April 7, available at: <https://www.wsj.com/articles/SB111283514152300351>. (accessed 19 January 2021).

Huang Y. Capitalism with Chinese characteristics: entrepreneurship and the state. Cambridge : Cambridge University Press. 2008.

Qiwen Lu. China's Leap into the Information Age: Innovation and Organization in the Computer Industry. New York, Oxford University Press. 2000.

Wei H., Zhao Ch.M. The Structure of China's Imports: A New Framework. *China & World Economy*. 2015. Vol. 23. Is. 5. P. 85–103.

Wei Liang. China's WTO Negotiation Process and its Implications. *Journal of Contemporary China*. 2002. Vol.11(33). P. 683–719.

Statistical Communique of the People's Republic of China on the 2015 National Economic and Social Development / National Bureau of Statistics of China. 29.02.2016. URL : http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201602/t20160229_1324019.html (accessed 26 January 2021).

REFERENCES

- Bohynya D. P. (2007), Reformy i kytays'ke «ekonomichne chudo»: geneza ta prohnoz, *Istoriya narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoyi dumky Ukrayiny*, Vyp. 39–40, pp. 96–110. (In Ukrainian).
- Havrylenko A. V. (2017), Mistse KNR u suchasniy svitoviy ekonomitsi v umovakh hlobal'nykh transformatsiy, *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, Vyp. 26(1), pp. 29–33. (In Ukrainian).
- Karpov M. V. (2014), Zamknutyi krug «kitayskogo chuda». Nestor-Istoriya, Sankt-Peterburg. (In Russian).
- Tsin' Yu. (2016). Kitay: vliyaniye vneshney torgovli na uskorennyy rost. Mir, Moskva. (In Russian).
- Chen' Tsyun'. (2014), Analiz dynamiky ta perspektyv zovnishn'oyi torhivli KNR, *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vyp. 123. pp. 161–172. (In Ukrainian).
- Chzhunho tuntszy nyan'tszyan' 2018. [Statystychnyy shchorichnyk Kytayu 2018] [na kyt. movi]. Pekin. 2018. Rozd. 162. available at: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>. (accessed 15 February 2021). (In Ukrainian).
- Chzhunho tuntszy nyan'tszyan' 2019. [Statystychnyy shchorichnyk Kytayu 2019] [na kyt. movi]. Pekin. 2019. available at: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>. (accessed 15 February 2021). (In Ukrainian).
- Douglass C. North. (2005), «The Chinese menu (for development)», *Wall Street Journal*. April 7. available at: <https://www.wsj.com/articles/SB111283514152300351>. (accessed 19 January 2021).
- Huang Y. (2008), *Capitalism with Chinese characteristics: entrepreneurship and the state*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Qiwen Lu. (2000), *China's Leap into the Information Age: Innovation and Organization in the Computer Industry*, Oxford University Press, New York.
- Wei H., Zhao Ch.M. (2015), «The Structure of China's Imports: A New Framework». *China & World Economy*. Vol. 23. Is. 5. pp. 85–103.
- Wei Liang. (2002), China's WTO Negotiation Process and its Implications. *Journal of Contemporary China*. Vol. 11 (33). pp. 683-719.
- Statistical Communique of the People's Republic of China on the 2015 National Economic and Social Development / National Bureau of Statistics of China. 29.02.2016. URL:http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201602/t20160229_1324019.html (accessed 26 January 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.02.2021